

JAN ZOUHAR

BRNĚNSKÁ KATEDRA FILOZOFIE 1950 – 2000

V roce 1950 byly tehdejší ústavy a semináře fakult našich vysokých škol přejmenovány na katedry. Je to tedy padesát let, kdy se z tehdejšího filozofického semináře Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně stala katedra dějin filozofie. Jak si ukážeme, její přesný název se ovšem během tohoto období několikrát změnil. Zaměřím se pouze na některé momenty historie katedry, ponechávám zde stranou změny v obsahu výuky, které zachycují seznamy přednášek. Pokud jde o personální proměny za posledních padesát let, v roce 1949 byl vedoucím filozofického semináře Mirko Novák (formálně spolu s J. L. Fischerm, který však v té době působil v Olomouci) a 1. 11. 1949 zde zahájil své působení Jiří Cetl, v roce 1951 přišel na katedru dějin filozofie Josef Macháček, v roce 1952 Lubomír Nový a v roce 1954 Jiří Gabriel a Karel Hlavoň. Po odchodu Mirko Nováka do Prahy v roce 1953 se tak v roce 1954 vytvořil kolektiv Jiří Cetl, Jiří Gabriel, Karel Hlavoň, Josef Macháček a Lubomír Nový, který byl dlouhá léta jádrem katedry dějin filozofie a logiky. V letech 1957–1959 se na katedru vrátil J. L. Fischer, v šedesátých letech zde krátce působili Lubomír Sochor a Ladislav Menzel, v roce 1965 přišel Pavel Materna. Koncem šedesátých let nacházíme mezi externími učiteli katedry Jana Patočku a Vladimíra Kubeše. Od roku 1970 byl Lubomír Nový převeden do Laboratoře sociologického výzkumu na oddělení, později katedře sociologie, v polovině sedmdesátých let odchází vynuceně Pavel Materna. Na začátku sedmdesátých let přišla na katedru Ivana Holzbachová, v letech 1977–1981 zde působil Jan Štěpán, od roku 1979 Josef Šmajš. V osmdesátých letech přišli Bohumila Koželouhová (v roce 1981, v roce 1992 přešla na bohemistiku), Josef Krob (v roce 1983) a Jan Zouhar (v roce 1988). V roce 1984 zemřel Josef Macháček. V roce 1990 se na katedru vrátil Lubomír Nový, v roce 1991 Pavel Materna. V devadesátých letech přišli postupně Petr Horák, Petr Fiala (působil na katedře v letech 1994–1999), Jaroslav Hroch, Helena Pavlincová, Břetislav Horyna, Radim Brázda a Josef Petřelka. Po legendárním zřizenci filozofického semináře a později katedry dějin filozofie panu Ruslerovi byly sekretářkami katedry paní Věra Stratilíková, paní Libuše Nekvasilová-Doubková, paní Jitka Kršková, opět paní Věra Stratilíková, v devadesátých letech pak paní Jarmila Hudečková, paní Ludmila Papoušková,

slečna Helena Svatoňová a paní Hana Holmanová. Katedra filozofie po celou dobu své existence (až na krátké období v sedmdesátých letech, kdy se zde studoval obor občanská nauka) zajišťovala výuku studijního oboru filozofie a současně její učitelé vyučovali dějiny filozofie a filozofii i pro posluchače dalších oborů Filozofické fakulty. Po celou dobu své existence udržovala katedra a její členové úzké kontakty s kolegy na katedrách filozofie univerzit a na ústavech ČSAV a SAV v Praze, Bratislavě, Prešově a Olomouci i s řadou pracovišť v zahraničí.

Na výuce systematické filozofie na oboru filozofie i na ostatních oborech fakulty se pak podíleli rovněž členové katedry dialektického a historického materialismu, v jejímž čele stáli postupně Gustav Riedel, Josef Solař a Ludvík Tošenovský, který ji z rektorátního pracoviště přetvořil a v roce 1965 z ní vybudoval katedru filozofie a metodologie vědy FF, která existovala do roku 1970. V akademickém roce 1968/69 zde působili Ludvík Tošenovský, Jaromír Bartoš, Karel Hozman, Hanuš Steiner, Vladimír Blažek, Ivan Hodovský a Jaroslav Střítecký.

Víme, že filozofie u nás v uplynulém období plnila řadu sociálních funkcí, že byla například ve své marxistické podobě dlouhou dobu chápána jako teoretické východisko vědeckého světového názoru, že se její význam a role v životě společnosti a jednotlivců buď přeceňoval, nebo naopak podceňoval. Brněnská katedra filozofie nestála mimo tyto proměny, ale zásluhou svých členů zůstávala místem kritického myšlení a významným badatelským centrem především v oblasti dějin filozofie.

Po 2. světové válce byl obnoven na Filozofické fakultě v Brně filozofický seminář, jehož vedoucím se stal nejprve J. L. Fischer, který byl v letech 1946–1949 současně rektorem olomoucké univerzity, po něm stál v čele filosofického semináře od roku 1949 Mirko Novák. Od akademického roku 1950/51 byla z filozofického semináře FF vytvořena katedra dějin filozofie se subkatedrami psychologie a pedagogiky, které se odloučily v akademickém roce 1953/54. Po odchodu Mirko Nováka do Prahy vedl v letech 1954–1964 katedru dějin filozofie a logiky Josef Macháček, od roku 1964 do roku 1970 byl vedoucím katedry Lubomír Nový. Rozhodnutím rektora UJEP čj. 6342/70 ze dne 22. 12. 1970 byla ustavena katedra filozofie, sociologie a logiky, která nahradila katedru dějin filozofie a logiky, katedru filozofie a metodologie věd a katedru sociologie, které byly zrušeny ke dni 1. června 1970. Vedoucím katedry byl jmenován Jiří Cetl. Katedra se dělila na dvě oddělení: 1. filozofie a logiky (vedoucí Jiří Cetl) a 2. sociologie s Laboratoří sociologického výzkumu (vedoucí Miroslav Ovesný). V roce 1980 byla tato katedra rozdělena na katedru marxisticko-leninské filozofie a logiky a katedru marxisticko-leninské sociologie. Vedoucím katedry filozofie zůstal Jiří Cetl.

V závěru roku 1989 byla katedra přejmenována na katedru filozofie a od roku 1990 se stal vedoucím katedry Lubomír Nový. Po jeho smrti v listopadu 1996 se stal vedoucím katedry Josef Šmajš. Od roku 1995 byl v rámci katedry zásluhou Lubomíra Nového zřízen Kabinet pro studium díla TGM.

Zajímavým dokladem o dějinách katedry je nesporně přehled publikační aktivity jejích členů.

Od roku 1946 do roku 1948 publikoval J. L. Fischer tyto práce: Den po válce (1946), Na cestu. Hrst proslovů děkanových (1946), Politika a stranicství (1947), Únor 1948. Slovo k vychovatelům (1948) a zejména důležitý sborník Tři stupně. Filosofický vějíř (1948).

V době svého působení na brněnské fakultě publikoval Mirko Novák knižní výbor svých statí Hodnoty a dějiny (1947), práci Materializm a ideále ľudskosti (1949) a O socialistickú humanitu (1951).

V padesátých a na začátku šedesátých let se publikační činnost členů katedry uskutečňovala zejména ve filozofické řadě (B) Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity. V čele stáli jako předsedové redakční rady postupně Josef Macháček, Jiří Cetyl, Lubomír Nový a Josef Šmajš a výkonnými redaktory byli postupně Lubomír Nový, Jiří Gabriel a Jan Zouhar. Sborník vychází dodnes a dává stále větší prostor mladým autorům.

Skutečnými událostmi se v našem filozofickém životě šedesátých let staly knižní práce Lubomíra Nového. V roce 1962 vyšla jeho monografie Filosofie T. G. Masaryka, ve které snažil o zvěcnění přístupu k Masarykovi a o postžení vnitřní vývojové logiky Masarykovy filozofie. Velký ohlas vyvolaly i další Nového knihy. V roce 1965 v nakladatelství Československý spisovatel vyšly jeho úvahy Filosofie v neklidné době a v roce 1967 v Bratislavě jeho analýza tehdejší německé filozofie Marx v NSR.

V šedesátých letech se členové katedry zúčastnili jako spoluautoři na řadě monografií. Připomeňme sborník Sedmkrát o smyslu filosofie (Praha 1964), do kterého napsal Lubomír Nový kapitolu Filosofie a politika, sborník Diskutujeme o morálce dneška (Praha 1965), do kterého přispěli Jiří Cetyl, Jiří Gabriel, Karel Hlavoň, Josef Macháček a Lubomír Nový, bratislavský Filozofický slovník (1965), jehož spoluautorem byl Lubomír Nový, kolektivní monografii Marx a dnešek (Praha 1968), do níž přispěl Lubomír Nový kapitolou Marxova filosofie v otevřených dějinách, a zejména pozoruhodný Stručný filozofický slovník (Praha 1966), ve kterém kolektiv brněnské katedry dějin filozofie a logiky J. Cetyl, J. Gabriel, K. Hlavoň, J. Macháček, L. Nový spolu s I. Hodovským z katedry filozofie a metodologie vědy autorsky zajistil celou oblast dějin filozofie a P. Materna část hesel z logiky.

Pavel Materna v šedesátých letech publikoval práce Operative Auffassung der Methode. Praha 1965, a Umíte logicky myslet? Praha 1968, a v roce 1968 vydal skripta Úvod do logiky. V této době vyšla ve dvou vydáních (1966 a 1967) i skripta kolektivu katedry pod vedením Jiřího Cetyla Dějiny předmarxistické filosofie.

Dovolím si stručně připomenout, že zajímavé monografické práce publikovali v šedesátých letech i členové katedry dialektického a historického materialismu, pozdější katedry filozofie a metodologie vědy: Gustav Riedel: Ludvík Feuerbach a mladý Marx. Praha 1962; Ludvík Tošenovský: Přispěvky k základním otázkám teorie pravdy. Praha 1962; Jaromír Bartoš: Kategorie nahodilého v dějinách filozofického myšlení. Praha 1965; Hanuš Steiner: Teoretické problémy propagandy a společenského vědomí. Brno 1968; Karel Hozman: Gnoseologie pragmatismu. Brno 1969; Ludvík Tošenovský: Dialektika a věda. Brno 1970.

Na začátku sedmdesátých let se publikační aktivita členů katedry zaměřila s výjimkou práce Pavla Materny *On Problems* (1970) na studijní texty a ve vydávání skript se pokračovalo i v letech osmdesátých: Ivana Holzbachová a kol.: *Předmarxistická filozofie dějin a společnosti* (skriptum). Praha 1973; Jiří Gabriel a kol.: *Sociologie náboženství* (skriptum). Brno 1974; Ivana Holzbachová a Josef Šmajš vydali dvoudílná skripta *Filozofické a metodologické problémy společenských věd* (1982, 1990); Jiří Gabriel: *Texty k dějinám předmarxistické filozofie*. Brno 1983; Jiří Gabriel: *Poznámky k Textům k dějinám předmarxistické filozofie*. 2. přeprac. vyd., Brno 1987.

V osmdesátých letech vydali členové katedry řadu knižních monografií. V roce 1981 vyšla práce Jiřího Cetla *Český pozitivismus s podtitulem Příspěvek k charakteristice jedné z tradic českého myšlení*. Ve třech částech shrnul autor své dosavadní analýzy českého pozitivismu, opřené o detailní znalost pramenů a české a zahraniční sekundární literatury. Cetlova práce není pouze významným příspěvkem k dějinám českého myšlení, ale také k dějinám pozitivismu vůbec.

Jádrem monografie Ivany Holzbachové *Člověk a dějiny* z roku 1981 je analýza americké kulturní antropologie, německé idiografie a francouzského strukturalismu.

V nakladatelství Horizont vyšla v roce 1982 monografie Karla Hlavoně *Náboženství a morálka, která zaujala poučeností, s níž autor rozebral mnohostranný proud etizace křesťanství, zejména protestantismu v moderním sekularizujícím se světě*. Náboženská morálka je pochopena jednak jako společensky podmíněný systém hodnot, norem a sankcí, jednak jako individuální podoba realizace mravního života věřícího člověka.

Dalším významným příspěvkem k dějinám české filozofie byl spis Jiřího Gabriela *Filozofie Josefa Tvrdeho s podtitulem K dějinám české filozofie mezi dvěma světovými válkami*, který vydala brněnská univerzita v roce 1982. Práce shrnula výsledky dlouholetého autorova zájmu o osobnost Josefa Tvrdeho a jeho dílo. Výklad o Tvrdeho je rozdělen do dvou částí – v první autor sleduje na pozadí dobové společenské a myšlenkové situace život Josefa Tvrdeho od jeho mládí, studentských let na Univerzitě Karlově, přes jeho působení na gymnáziích ve Vyškově a Brně a na filozofických fakultách univerzit v Brně a Bratislavě až k mučednické smrti v nacistickém koncentračním táboře Mauthausen, a současně rekapituluje jeho dílo. Druhá část je věnována vlastnímu výkladu Tvrdeho filozofie, jeho prací historickofilozofických, jeho zájmu o axiologii a problematiku náboženství, jeho způsobu řešení gnozeologických otázek jako východiska k budování metafyziky, filozofického obrazu světa a člověka. Gabrielova práce přesáhla rámec portrétní monografie. Četné exkurzy jsou věnovány širším souvislostem vývoje české filozofie, v přílohách je věnována pozornost dějinám brněnského filozofického života mezi válkami. Do spisu je rovněž zařazena část Tvrdeho práce o humanitě, která tak tiskem vyšla poprvé.

Josef Šmajš vydal v roce 1986 monografii *Sociální funkce vědy*, ve které se zabýval hodnocením společenského přínosu vědy a přiblížil v širokém významovém spektru podstatu, sociální dimenzi a sociální funkci současné vědy. Vě-

noval se charakteristice pojmů věda a technika, sledoval historický vývoj a funkce vědy a techniky a podrobněji analyzoval soudobé proměny moderní vědy.

Knížka Jiřího Cetla *Svět a člověk*, kterou vydalo nakladatelství Horizont v Praze v roce 1988, je věnována (jak prozrazuje i podtitul) utváření a kultivaci světového názoru člověka současné doby. Autor se v ní zabýval samotným pojmem světový názor, jeho vrstvami a typy, předsudkům a přežitkům ve vědomí lidí, otázkou tzv. národní povahy, pojetím tradice, mezemi a podmíněností růstu lidských potřeb, mravními hodnotami a mravním vědomím. Esejisticky napsaná práce nevychází z učebnicových definic, ale z konkrétních příkladů z každodenní zkušenosti, z běžného života.

V roce 1988 publikovala Ivana Holzbachová monografii *Společnost – dějiny – struktura*, ve které se zabývala francouzskou historiografickou školou Annales, historií této školy až do 80. let a rozbořem pojmů, s nimiž francouzští historici pracují a které mají filozofickou relevanci.

Významným pokusem o spojení systematického a historickofilozofického přístupu se stala práce Jiřího Cetla, Stanislava Hubíka a Josefa Šmajse *Příroda a kultura*, která vyšla v pražském nakladatelství Svoboda v roce 1990. Tato filozofická monografie zaujala mj.: 1. Důsledností, s níž je analyzován problém zatížení přírody a jeho důsledky a s níž je formulován požadavek ekologizace lidských potřeb a podmíněnost možností dalšího rozvoje člověka zachováním rozmanitosti, integrity a dynamické rovnováhy současné biosféry. 2. Systematičností, s níž je sledována filozofická reflexe hodnoty přírody v dějinách evropské myšlenkové kultury a její proměny od antiky přes středověk, renesanci až k pojetí novověkému. 3. Poučeností, s níž byl náš čtenář informován o pojetí přírody a kultury v moderní filozofii. Analyzováno zde bylo nejen pojetí Bergsonovo, Husserlovo a Heideggerovo, ale pozornost byla věnována i postmodernismu a dalším tendencím v soudobé filozofii z hlediska rozebírané problematiky.

Ještě v době svého působení na katedře sociologie připravil Lubomír Nový monografii *Životní dráha jako sociologický problém* (1989) a skripta *Vývoj marxistického sociologického myšlení po Říjnové revoluci* (1989).

V osmdesátých letech se členové katedry podíleli rovněž na kolektivních dílech, např. na práci *Průvodce dějinami evropského myšlení* (1986) a na *Antologii z dějin českého a slovenského filozofického myšlení II* (1989).

Devadesátá léta přinesla intenzivní publikační aktivitu, kterou zmíníme pouze ve výčtu: Významně se pod vedením Jiřího Gabriela rozvinula práce kolektivu členů katedry na dějinách české filozofie – skripta *Kapitoly z dějin české filozofie 20. století* (1992), *Czech Philosophy in the XXth Century* (Washington 1994), sborník *Hledání řádu skutečnosti*, připravený ke 100. výročí narození J. L. Fischera (1994), *Česká filozofie ve 20. století I, II* (1995), *Slovník českých filozofů* (1998). Pozornost byla věnována i francouzské filozofii – P. Horák, I. Holzbachová a J. Krob vydali nejprve *Tři studie o francouzské filozofii* (1997), později práci *O francouzské filozofii* (1999). V oblasti systematické filozofie připomeňme především práci J. Šmajse a J. Kroba *Úvod do ontologie*, která vyšla v několika vydáních. Zájem vzbudila rovněž monografie Heleny Pavlincové a Břetislava Horyny *Filosofie náboženství*. Pokus o typologii

(1999). Pozornost byla věnována i řadě dalších témat, jak ukazují názvy knižních monografií členů katedry:

Josef Šmajš: Příroda, člověk, kultura (1993), Kultura proti přírodě (1994, 2. vyd. 1996), Ohrožená kultura (1995, 2. vyd. 1997), Konflikt přirozené a kulturní evoluce (1996).

Pavel Materna: Svět pojmů a logika (1995), Concepts and Objects (Helsinki 1998).

Břetislav Horyna: Filosofie posledních let před koncem filosofie (1998), Počátky filosofické antropologie (1999), Mýty jednoho slova (2000).

Radim Brázda: Úvod do srovnávací etiky (1998).

Jaroslav Hroch: Problém rozumnění a postanalytická filosofie (1996), Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti (1998).

Ivana Holzbachová: Dějiny společenských teorií (1996, rozšířené vydání 2000), Filozofické a metodologické problémy vědy (1996).

Josef Krob: Hledání času, místa, smyslu (1999).

Jan Zouhar: Studie k dějinám českého myšlení 20. století (1999), Minulý konec století (2000).

Obsáhleji připomínám práci Lubomíra Nového Filosof T. G. Masaryk, kterou vydalo brněnské nakladatelství Doplněk v roce 1994. Nový se v ní o Masarykovi knižně vyslovil podruhé, ale není to druhý vstup do téže řeky. Autorovo stanovisko se posunulo ke strukturálně fenomenologické metodě a práce se snaží přinést nové pohledy na Masaryka jako filozofa. Z tohoto hlediska jsou nejvýznamnějšími přínosy Nového monografie jednak bilancování a typologie záplavy dosavadní masarykovské literatury, jednak originální pokus o systematizaci Masarykova díla, postížení jeho vnitřní logiky a jeho vřazení do souvislostí filozofie evropské. Současně práce otevírá a současně řeší nové otázky a problémy související s Masarykovým myšlenkovým odkazem.

Členové katedry se zúčastnili řady významných mezinárodních konferencí v zahraničí i u nás. Významnou oblastí aktivit katedry bylo pořádání řady vědeckých konferencí a seminářů, někdy i s mezinárodní účastí. Uveďme si některé z nich:

V dubnu 1968 byla pod vedením Lubomíra Nového v Brně organizována celostátní konference Strukturalismus a historismus ve filozofii 20. století. Především zásluhou Jiřího Gabriela se v osmdesátých letech uskutečnilo v Brně několik vědeckých konferencí, které se staly příležitostí k otevřené diskusi a k promyšlení místa a smyslu filozofie v dějinách a současnosti. Konference O životě a díle profesora PhDr. Mirko Nováka, DrSc., se konala 20. 10. 1981, sborník z konference Mirko Novák – filozof a estetik vyšel v roce 1982, konference Jiřina Popelová, filozofka a učitelka filozofie proběhla 28. a 29. února 1984, stejnojmenný sborník vyšel v roce 1984, konference České filozofické myšlení ve třicátých letech našeho století se uskutečnila 1. a 2. 12. 1987, stejnojmenný sborník vyšel v roce 1989, konference České filozofické myšlení 20.–60. let našeho století se konala 29.–30. 11. 1989, sborník z ní zatím nevyšel. Z dalších konferencí připomeňme konferenci s mezinárodní účastí Příroda a kultura, kterou katedra pořádala ve dnech 15.–17. listopadu 1988, dále konferenci Věda a kultura, která se

uskutečnila 13. a 14. listopadu 1990, stejnojmenný sborník vyšel v roce 1992, konferenci Náboženství v českém myšlení první poloviny 20. století, která se konala 14.–15. října 1992, sborník vyšel v roce 1993, velkou mezinárodní konferenci Sto let Masarykovy České otázky, která byla pořádána 26.–28. září 1995 (sborník vydal pražský Ústav TGM v roce 1997).

Řada členů katedry – Radim Brázda, Jiří Cetl, Karel Hlavoň, Ivana Holzbachová, Petr Horák, Břetislav Horyna, Josef Krob, Lubomír Nový, Josef Šmajš, Jan Zouhar – se v průběhu uplynulých padesáti let zasloužila o překlady významných děl filozofické literatury z ruštiny, později z němčiny a francouzštiny.

Za všemi výkony, které jsme zmínili, stojí velká práce pedagogická, organizační, badatelská, překladatelská. Generace učitelů katedry, kterou představují Jiří Cetl, Jiří Gabriel, Karel Hlavoň, Pavel Materna a Lubomír Nový, naplnila Masarykova slova „V dějinách nic „se“ nestane, nestane se pouze. Já to musím udělat, já se musím rozhodnout svou vůlí a svým svědomím.“ Jejich příklad je výzvou i pro jejich pokračovatele.

BRÜNNER INSTITUT FÜR PHILOSOPHIE 1950 – 2000

Im Text erinnert man an die Historie des philosophischen Instituts der Philosophischen Fakultät der Masaryks Universität in Brunn in den Jahren 1950 – 2000, die Umwandlungen ihrer Personalzusammensetzung und wissenschaftliche Tätigkeit ihrer Mitglieder.